

**Rozhovor týdne: Světlana Alexijevičová
se spisovatelkou hovořila Petra Procházková**

Válka je plod mužského vědomí

říká **Světlana Alexijevičová**, běloruská nositelka Nobelovy ceny za literaturu. Při psaní svých knih hledá ženský pohled na válku

Do Prahy přijela **první nositelka Nobelovy ceny v historii Běloruska** Světlana Alexijevičová na divadelní festival Pražské křižovatky. Vloni česky vyšla její kniha *Doba z druhé ruky* a brzy se český čtenář dočká i knížky *Zinkoví chlupci* (nakladatelství Pistorius & Olšanská, překlad Pavla Bošková), která přináší svědectví účastníků sovětsko-afghánské války. V ruštině *Zinkoví chlupci* vyšli už před šestadvaceti lety.

LN 21. června 1995 jste v ruském PEN klubu šokovala přítomné svým krátkým projevem na téma sovětská válečná literatura. Prohlásila jste, že ji pokládáte za viníka toho, jak znetvořená je vaše generace. Stále nemáte tak ráda válečné hrdiny, kterých je nejen sovětská literatura plná?

Nemám. Nemůžu připustit, že zabíjet druhé lidi je hrdinství. Nepochybuji, že i ve válce se objevují hrdinové. Velká vlastenecká válka byla z pohledu Rusů spravedlivou. Přesto je pro mne válka vždy sérií vražd. Svět si tak barbarským způsobem vyjasňuje vztahy. Když jsem psala své knihy o válce, rozhodně jsem nechtěla popisovat, jak jedni hrdinové zabíjejí jiné hrdiny. Naopak, chtěla jsem napsat o tom, jak šílené je zabíjet se navzájem.

LN Zmínila jste dokonce epepej *Vojnu a mír* Lva Tolstého jako negativní příklad vytváření falešného válečného romantismu...

Ano, je to tak, já nejsem příznivcem ani této válečné literatury.

LN Pokládáte ji za produkt mužského pohledu na svět, na válku, za projev tzv. mužského romantismu. To zavání feminismem.

Možná, ale nejsem nějak zvlášť aktivní feministka. Ovšem jednoznačně jsem přesvědčena o tom, že válka je plod mužského vědomí. Celá vojenská kultura je kulturou mužů. Výhradně mužů. Proto jsem začala při psaní svých knih hledat jiný pohled na válku. Právě ten ženský.

LN Pokud je podle vás v mužích biologicky zakotvena touha válčit, pak je jakákoliv snaha o jejich nápravu marná?

Ale já přece netvrdím, že jde o biologickou podstatu mužské vášně válčit. Nic biologického v tom není, jde o kulturní záležitost. Ani muži nejsou stvořeni proto, aby zabíjeli. Ale jsou tak vychováni. Žijí v zajetí této kultury. Všude kolem vidí hračky – zbraně, válečné filmy, ve škole se mluví o válce... Nedávno ukazovali, jak se na Ukrajině táta vrátil z fronty a přišel do školky, kde měl syna. Učil děti, jak zacházet se zbraní. Skandál.

LN Ve vašich knihách nejsou prakticky žádní pozitivní hrdinové. Nikdo, s kým by chtěl čtenář souznít. Je to záměr?

Vy máte takovou řečla bych socialistickou představu o literatuře, jako o továrně na hrdiny. Já se ale takhle nedívám na život. Protože v životě skoro žádní hrdinové neexistují. Nebo je jich strašně málo.

LN Ale i v situacích velmi drastických, které se například odehrávaly během čečenské války, se najde člověk, který řekne: Já děti a ženy ne-vraždím. Vy jste takové nepotkala?

Velmi zřídka. Vyprávěli mi pouze o dvou případech věřících, kteří odmítli vraždění. Ovšem sebrali je a postavili před tribunál. Nebyli to ale pravoslavní, nýbrž příslušníci nějaké sekty. Pravoslavná církev bez problémů posílala věřící bojovat do Čečenska, teď je posílá na Ukrajinu.

LN Váš styl, kterým píšete, je velmi specifický. Skutečně přenášíte na papír rozhovory, které vyslechnete, prakticky tak, jak vám je lidé namluví na diktafon? Nebo fabulujete a i forma výpovědi je vámi dotvořená doma, u stolu? Smí se vůbec do vaší tvůrčí kuchyně nahlížet?

Není tam nic, co bych chtěla skrývat. Své knihy píšu strašně dlouho. Zpovídám stovky a stovky lidí. Pak vybírám příběhy. S textem pracuji, selektuji, řadím, je to práce až šperkařská. Je to umění, ale tvoří ho reálný život. Já něco vytvářím, stavím takový dům, ale vycházím přísně z reality. Pracuji sice jako literát, ale způsob, kterým shromažďuji materiál, odpovídá žurnalistickým metodám. Nakonec v knize z jednoho rozhovoru zůstane třeba pět stran, z jiného dvě věty. Tohle si novinářina dovolit nemůže.

LN Poté, co jste zakončila svou pentalogii, kterou sama nazýváte encyklopedií rudé říše, píšete novou knihu, nebo začínáte novou pentalogii?

Zatím sbírám materiál pro dvě knihy – o lásce mezi mužem a ženou a o stáří a smrti. Ale jsem teprve ve fázi příprav. Zajímá mne konec lidského života. I proto, že starých lidí je teď víc a víc. Civilizace nám darovala 28 let navrch. Ale chybí nám filozofie pro toto období života.

LN Mají o vás zájem oficiální vládní ruská média?

Mají. Běloruská nikoliv. S výjimkou opozičních novinářů. Oficiální běloruský tisk, rozhlas a televize o mne nejeví zájem a žádný rozhovor se mnou nikdy nikdo doma neudělal. Je (o pochopitelné, protože já jsem v konfrontačním vztahu s naším prezidentem Lukašenkem. Máme prý v Bělorusku sametovou diktaturu, i když mně sametová moc nepřipadá. Naopak v Rusku mne vydávají, můžu i do televize.

LN Takže v Rusku je více svobody než v Bělorusku?

Míra kontroly veškerého života v Bělorusku je vyšší než v Rusku. Ale i Putin hodlá stejně jako Lukašenko vzít veškerý život pod kontrolu. A podaří se mu to. Už nyní kontroluje televizi, noviny, všude dosadil své lidi, podřídil si celý oligarchát. Zatím ale nechal žít svobodně knižní vydavatelství. I když, jak mi nedávno řekl můj vydavatel, i je se snaží nějak omezit.

LN Putin ale ovládá veřejný prostor tak dokonale, že vydavatelství ho nemohou přece ohrozit. Tak proč se jich bojí?

I když do ulic vyjde jen málo rozzlobených lidí, kteří ruskou moc nijak neohrožují, přesto je posílají do vězení na sedm, deset let. Protože se jich bojí. Putina vyděsilo arabské jaro, pak události na Ukrajině... Lekl se, když v roce 2011 vyšli lidé do ulic v Moskvě. Najednou spatřil ruskou střední třídu, jakési nové lidi, kterým nerozuměl. Tehdy skutečně v Rusku protestovala zejména střední třída. Lidé měli v rukou například plakát: „Kremle, ty nás neznáš“. Ale musíme si uvědomit, že ve skutečnosti tohle není ruský lid, tohle není Rusko. Ruský lid mlčí. Nejen mlčí, dokonce Putina podporuje.

LN Proč je v Rusku tak málo lidí, kterým vadí autoritářské metody vládnutí a nesvoboda?

O lom přesně píšu v knížce Doba z druhé ruky. Ve 20. letech minulého století byla v celém světě velmi populární teorie socialismu. Zamílovali se do ní i francouzští intelektuálové, vlastně všichni intelektuálové, kteří v ní viděli šanci na novou civilizaci. Ale realizovat se podařilo socialismus pouze v Rusku. A důvod? To je danost historického vývoje země. Nevolnictví trvalo v Rusku déle než jinde v Evropě. Ruský národ nikdy nebyl svobodným. Zato vždy vytvářel a ovládal obrovské prostranství. Lidský život ztrácel cenu, cenu měla říše, člověk nikoliv.

LN Bělorusové se potýkají se stejným historickým dědictvím?

Přece jen ležíme víc na západ, sousedíme s Polskem, které na nás má obrovský vliv. Víte, že v běloruských městech jsou radnice? A v ruských ne. To o něčem svědčí.

LN Nakolik změnila váš život Nobelova cena, kterou jste jako první Běloruska vůbec získala?

Zásadně. Tolik cest, tolik rozhovorů, tolik setkání! Jsem z toho strašně unavená.

LN Nezávidí vám vaši kolegové tak významné ocenění?

Hned po udělení ceny se objevily negativní reakce hlavně od ruských kolegů. Ale v Rusku je to tradice. Ke všem nositelům Nobelovy ceny měli výhrady, snad kromě Michaila Šolochova (*získal Nobelovu cenu za literaturu v roce 1965 – pozn. red.*). Nazývali je vlastizrádci, mne zase rusofobkou. Prý mě ocenili za to, že nesnáším Rusko.

LN V Bělorusku vám zase vyčítají, že píšete ruský, a ne běloruský?

Přesně tak. Jenže oni nechápu, že já píšu jazykem svých postav, a ty mluví ruský. Jezdila jsem po celém Sovětském svazu a se všemi jsem mluvila ruský.

LN Napsala jste knížku Doba z druhé ruky. Jakou dobu žijí Rusové a Bělorusové nyní?

Šílenou. Za dobu vlády Vladimíra Putina jsme se vrátili do středověku.

LN Kdy se podle vás začne blýskat na lepší časy?

Nejsem Bůh, abych to mohla předpovědět. V Rusku se nedá nic předpovídat. Nedávno jsem se v Británii sešla s Michailem Chodorkovským. Shodli jsme se na tom, že to, co je nyní v Rusku, tam vydrží ještě hodně dlouho. Dejme tomu dvacet let. Musíme tedy připravovat lidi na tuto vzdálenější budoucnost. Kdyby došlo někdy v budoucnu k nějakému výbuchu, pro tento případ musíme mít vychované svobodné lidi. Aby se neopakovala situace z 90. let, kdy všichni křičeli „svoboda, svoboda“, ale svobodní lidé nebyli k mání. Problém je teď ale v tom, že jen těžko dokážete vychovat svobodného člověka v zemi, které vládne Putin.

LN V Rusku je oblíbená teorie, že perestrojku udělal Gorbačov a s ním pár intelektuálů. Opravdu jsou zásadní změny dílem tak marginální skupiny?

Ano. Lidé v SSSR nebyli připraveni na to, co se stalo. Oni chtěli pouze dobře žít. Nic víc. To jsou ale dvě zásadně rozdílné věci – budovat svobodnou zemi a dobře žít. Chtěli jezdit v dobrých autech, postavit si pěkný dům, mít slušný plat. Proto se nepodařilo vybudovat demokratickou společnost. Lidé na ni nebyli připraveni.

LN A dnes?

Dnes není žádná šance na změnu a dlouho nebude. Lidé jsou velmi rozčarováni a chybí jim zcela ten entuziasmus, který panoval v 90. letech.

LN Nakolik je nebezpečné, že právě mladí a vzdělaní Rusové zemi opouštějí?

Velmi nebezpečné. Nedávno jsem se vrátila ze Spojených států, kde jsem měla přednášku na jedné z nejlepších univerzit. Osm z deseti studentů byli Rusové. Byla jsem šokována. V Rusku je mnoho chytrých lidí. Ale mnoho jich teď také odjíždí pryč. Jsou zklamaní.

LN Na druhou stranu řada Rusů žijících v zahraničí je na Putina pyšná, zejména po anexi Krymu ho pokládají za velkého vůdce...

Znám Rusy, kteří nenávidí Ameriku, ale jezdí v americkém autě. Je velmi časté, že Rusové žijící v zahraničí podporují svou moskevskou vládu, milují Putina, ale líbí se jim i moje knihy. Na setkání se mnou přicházejí právě tací lidé. Je strašné opět vidět, jak poznamenan je sovětský člověk. Je to bláznivé. Ale jsou i takové časy, kdy se celé národy propadnou do šílenství. A to je právě teď.

Spisovatelka, jež nemá ráda válečné hrdiny

Světлана Alexíjevičová se narodila v květnu roku 1948 v západoukrajinském městě Stanislavu, dnes Ivano-Frankovsku. Rodiče byli vesničtí učitelé. Matka Ukrajinka, otec Bělorus.

V roce 1972 ukončila Běloruskou státní univerzitu, fakultu žurnalistiky. Pracovala v různých novinách, **knížky začala psát v roce 1976**. Největší slávu si vysloužily. „Válka nemá ženskou tvář“, „Černobylská modlitba“, „Zinkoví chlapci“ a „Doba z druhé ruky“. Její svérázný styl má své příznivce i kritiky. Někteří ruští literární znalci tvrdí, že je představitelkou spekulativně-tendenční žurnalistiky.

Matky ruských vojáků bojujících v Afghánistánu na ni podaly žalobu za to, že zcela zkreslila obraz ruského vojáka-hrdiny. A to je podstatné pro celou tvorbu Alexíjevičové – ona nemá ráda válečné hrdiny. I za to **v roce 2015 získala Nobelovu cenu za literaturu**.

* * *

Píšu jazykem svých postav, a ty mluví ruský, vysvětluje Běloruska Světлана Alexíjevičová jazyk své literatury